

Gosztonyi Péter

Horthy Miklós száműzetésben (1944-1957)

A budapesti kelenföldi pályaudvarról 1944. október 17-én indult Bécs felé az a különvonat, amely a tisztségéről előző nap lemondatott 76 éves kormányzót, *Horthy Miklós* t és családját szállította. Két tábornokot – *Vattay Antal* altábornagy és *Brunszwik György* altábornagy – illetve a kormányzói háztartásból még öt személyt vihettek magukkal. A vasúti szerelvényt a MÁV kocsi-parkjából állították össze, magyar vasúti személyzettel. Német katonák vigyázták azonban a kormányzói családot. Dr. *Gerhard Feine* német követségi tanácsos, dr. *Veesenmayer* követ "politikai" helyettese és az SS-Obergruppenführer *Karl Wolff*: ők ketten voltak a Bécs felé tartó szerelvény parancsnokai.

Magyar területen, az állomásokat hamis légiriadóval kiürítették. A németek ugyanis tartottak attól, hogy esetleg a Dunántúlon akadnának olyan magyarok, akik nem néznek tétlenül a kormányzó és családja Németországba történő elhurcolását. – Félelmük azonban alaptalan volt. Az 1944. október

15-16-i politikai változások után – amiről a lakosság a sajtó és a rádió híreiből értesülhetett –, fásultság uralta a lelkeket. No meg a félsz a szovjet hadseregtől, amely ezidőben már Kecskemét felé közeledett.

A kormányzót szállító vonat Bécs-Linz-Salzburg-München útvonalon át érkezett meg a bajorországi Weilheim kisvárosba, ahol – távol a pályaudvari főépülettől – Horthyt a német külügyminisztérium protokollfőnöke, a két méter magas *Alexander von Dürnberg* báró és egy SS-őrség várta. Gépkocsi oszlop szállította innen őket a városkán kívül eső Hirschberg dombon épült impozáns méretű kastélyba, ahol a Budapestről jöttek az elkövetkezendő bajorországi tartózkodásukhoz "berendezkedhettek".

A hirschbergi kastélyt valamely bajor nagyiparos emelhetette a múlt század végén. A több emeletes, magas tornyú és áfonyával futtatott falú, komor épülethez egy nagyobb park is tartozott, amelyet azonban a német őrség szöges drótkerítéssel szegett. Egy SS-század és a bajor Gestapo egy különleges

nyomozó részlege, összesen vagy 12 ember őrizte a Horthy családot. A házban szabadon mozoghattak, a parkba azonban még a négy éves Horthy-unoka is csak őr kíséretébe mehetett. Mindez hivatalosan amolyan "Ehrenhaft" volt, vagyis egy enyhe jellegű internálás, háziőrizet, mintsem "fogság". Hogy nevet is adjanak Horthy tartózkodási helyének, a hirschbergi kastélyt "fantázia" névvel illeték: *Waldbüchl*. A kastély felett egy polgári egyén parancsnokolt: *Horst Hellenthal* főkonzul, a német külügyminisztérium alkalmazottja. Az SS-őrség parancsnoka egy Klein nevezetű Oberführer volt. A német főkonzulon keresztül levelezhetett Horthy – ha kívánta – a berlini külügyminisztériummal.

A háborút követő szakirodalomból kiderül, hogy a hirschbergi kastély szolgált első szálláshelyül az 1943 nyarán Rómában kegyvesztett "Duce"-nak, *Benito Mussolini*-nek is, amikor őt Hitler 1943 szeptemberében kiszabadította az abruzzoi Gran Sasso-ról (ahová az olasz miniszterelnököt saját királya internáltatta) és Németországba hozatta. Előzően a kastélyt rendbehozták és igen könnyen elképzelhető, hogy bizonyos helységekbe lehallgató készülékeket szereltek be. – Alkalmazták-e ezen technikai segédeszközt a Horthy családdal szemben? – Nem tudjuk. Lehet, hogy nem – hiszen a kormányzó Bajorországban már nem volt politikai tényező és így a családi beszélgetések lehallgatása a Gestapo részére nem látszott szükségszerűnek. Igaz ennek ellenkezője sem kizárt.

Miután ifjabb *Horthy Miklós* sem Bécsben, sem Linzben nem szállt fel a kormányzót Bajorországba szállító szerelvényre,^{*} illetve Veessenmayer még október 16-án – a kormányzói lemondás fejében tett budapesti ígérete ellenére sem bocsájtotta szabadon a Gestapo – Horthy már október 18-án este levelet írt Budapestre. A címzett *Reményi-Schneller Lajos* miniszter volt, akit Horthy még az előző kormányokból ismert és tudta, hogy Szálasi alatt is tárcát vállalt. (Miniszterelnök-helyettes és pénzügyminiszter volt).

A levélben, amelynek szövege a *Vattay Antal* féle hagyatékából került elő, a kormányzó arra való hivatkozással, hogy a németek fia szabadonbácsájtásának megtagadásával megszegték az október 16-i, a Hatvany-palotában, az SS-főhadiszállásán tett megállapodásukat, visszavonta a – "zsarolás útján létrejött" – *Szálasi Ferenc* miniszterelnöki kinevezését. "Kérlek ezen soraimat, ha szükséges felmutatni és eltenni..." ezzel a mondattal fejeződik be a levél.

A levél Budapestre való továbbítását báró Dörrberg előzőeken magára vállalta és ez (csodák-csodájára), ha kerülő úton is (a berlini Gestapo központ közbeiktatásával) eljuttott Reményi-Schnellerhez. Az viszont sietett a Horthy-levelet Szálasi miniszterelnöknek átadni.

A Horthy-féle tiltakozásnak azonban nem lett foganatja. Ifjabb Horthy Miklóst a németek a háború befejeztéig Mauthausen-

* 1944. október 15.-én ifj. Horthy Miklóst 8 óra 30 perckor *Otto Skorzeny* SS különítményesei elraborták, 15 óra 15 perckor a németek megszállták a Duna-hidakat, a nyilasok elfogalták a rádiót. (a Szerk.)

ban tartották fogságban és Szálasi – Hitlernél tett 1944. december 4-i látogatása alkalmával – Berlinben méltatlankodva szóvá is tette a "Horthy-féle irományt", megjegyzéseket téve a száműzött kormányzó szellemi állapotára is. Ezek után a német illetékes hely megszigorította a postai levelezést a hirschbergi kastélyban és külön utasítás született a kormányzói család levelezésének cenzurálására is. (Ez a rendelkezés pár évvel ezelőtt került elő a német külügyminisztérium levéltárából. Tartalmán kívül érdekessége, hogy különleges típusú nagy betűs írógéppel készült. Amiből arra is lehet következtetni, hogy az irat a szemüveget nem szívesen viselő és így normális gépelt szövegeket nehezen olvasó Hitlerhez is elkerült...)

Vattay Antalal tábornagyot, a kormányzói katonai iroda volt főnökét, november 14-én hirtelen elszállították a kastélyból. Először Bécsbe vitték, az ottani Gestapo székházba, ahol "szemrehányással" illették, hogy magatartásával "rossz hatással van" a kormányzói családra (ezek szerint lehallgathatták beszélgetéseiket?), majd 1945. január 18-án átadták az altábornagyot a sopronkőhidai fegyházban a hungarista kormány politikai rendőrségének. Szálasiék a Horthy-féle Szovjetunió felé történő különbékére vonatkozó puhatolódzási kísérletet bírói úton kívánták kivizsgáltatni. Vattay is azok közé tartozott, akiknek tanúvallomásaira szükség volt Szálasi ügyészségének.

Kisebbszencziót jelentett a hirschbergi kastély internáltjai számára, amikor 1944 december végén megérkezett hozzájuk a kormányzó öccse, *Horthy Jenő* – az Afrika kutató és vadász –, aki a közelgő hazai front-

helyzet miatt Ausztriába keresett menedéket, ahonnan a németek bátyjához irányították. Horthy Jenő gépkocsiján nemcsak hazai élelmiszert hozott magával, hanem poggyászában egy kis rádiókészüléket is becsémpészhetett az épületbe. Ezzel a legnagyobb titokban a londoni híreket lehetett fogni. Így a Horthy család áttörhette az eddigi izolációt: a világ eseményeiről illetve rendszeresen informálódhatott a háború állásáról.

A kemény 1944/45-ös tél után későn tavaszodott. A hadműveletek március második felében már a birodalmi német területekre is kiterjedtek. A hirschbergi őrség kezdett ideges lenni: mikor jönnek a háborút Hitler javára eldöntő "csodafegyverek"? A Horthy család tajait is mind jobban foglalkoztatta a gondolat, mi lesz akkor, ha a Német Birodalom összeomlása előtt az őrség parancsot kap foglyaik likvidálására? – Kitudódott, hogy az SS-őrség eltökélt szándéka, hogy egy kapituláció esetén sem teszik le a fegyvert. Beveszik magukat a bajor Alpokba és ott partizánkodni fognak. Ez a Horthy család számára azt jelentette, hogy a hitleri Birodalom vége, az ő "végük" is egyben, hiszen világos volt, hogy az SS-ek a hegyekbe nem fogják őket magukkal vinni.

1945 április második felében a csöndes éjszakákon néha hallani lehetett az északról mind jobban Hirschberghez közeledő front "dübörgését". Az amerikai hadsereg bajor földre lépett. Az SS-őrség titokban összekészítette a hegyekbe vonuláshoz szükséges felszerelést, eszközöket. Hirschbergben a feszültség – nőttön-nőtt. Horthyék "kivülről" nem várhattak – ahogy nem is vártak – segítséget, jóllehet (és ez a sorok írójának véleménye-

nye) az ezidőben már Bajorországban kitelepített magyar királyi honvédség nem egy vezető törzse felderíthette volna, ha akarja, hol is tartják kormányzójukat, az ex Legfőbb Hadurukat fogságban a náci. S bizony-bizony előkészületeket tehetek volna arra, hogy ha kell, a küszöbön álló összeomlás zűrzavarát kihasználva, akár fegyverrel is kiszabadítsák a Horthy családot az SS őrizetéből. Hiszen nem kellett nagy fantázia ahhoz, hogy rájöjjenek: Horthyék egy hirtelen kapituláció esetén életveszélybe kerülhetnek!

Tudjuk, hogy magyar részről semmi sem történt a Horthy család megtalálása és megmentése érdekében. Ezzel szemben 1945. április 28-án reggelre eltűnt a német őrség a kastélyból és május elsején megérkeztek az amerikai csapatok. A Horthy család – legalább is akkor úgy tűnt – megmenekült. A háború a hátuk mögött volt.

Visszaemlékezéseiben Horthy Miklós megírja, hogy a nála tisztelgő amerikai tisztek – a 7. US-hadsereg 36. hadosztályának parancsnokai – "kitűnő hatást" tettek rá. *"Engedélyt kértek, hogy feleségem előtt is tiszteletüket tehessék és azután velünk teáztak..."* Majd csapataikkal tovább vonultak, egyedül hagyván a Horthy családot. Most már biztonságban érezték magukat, hiszen nem csak felszabadultak, hanem szabadok is voltak.

Másnap újabb amerikaiak érkeztek a kastélyba: egy US-czredes, fegyveres kísérrökkel. Horthy Miklóst udvariasan felszólították, jöjjön velük: a 7. US-hadsereg parancsnoka *Alexander Patch* tábornok szeretné személyesen megismerni. Horthy semmi rosszat nem sejtve beült a gépkocsiba,

amely azonban őt nem a 7. US-gadsereg főhadiszállására, hanem Göppingenbe, egy ideiglenes "fogháznak" berendezett villa-telepre szállította. Itt egy hadnagy elé vezették. Az amerikai tiszt magyarul közölte a kormányzóval: tekintse magát az US-hadsereg hadifoglyának. Legalább is addig, amíg soráról legfelsőbb helyen nem történik döntés. Hiába volt Horthy minden tiltakozása; az őrség elvezette. A telepen egy villa-lakásába kerültek. Egy szobában lakott a szintén őrizetbe vett német tábornaggal, *Wilhelm List*-el.

A következő napokban Horthyt tovább szállították. Társasága újabb német katonai személyiségekkel bővült: List tábornagyon kívül velük volt még *Gerd v. Rundstedt* tábornagy, aki 1944 decemberében a nyugati fronton az ardennesi offenzívát vezette és *Maximilian v. Weichs* báró tábornagy, aki 1942/43-ban a doni 2. magyar hadsereg főlött parancsnokolt és 1944. március 19-én a Magyarországot megszálló német csapatok főparancsnoka volt. Horthy visszaemlékezéseiben ki is fejt: *"...jó társaságba jutottam, és a közös étkezések meg kerti séták közben igen érdekes beszélgetésekre nyílt alkalom. Különböző részleteket tudtam meg Hitler hadvezetési módjáról, de a magyarországi harcokról is..."*

A következő fél év igen mozgalmas volt Horthy Miklós életében. Patch tábornokkal találkozott, azonos szálláson volt egy sor neves német diplomatával, katonával; köszönhette őszinte híveit, a két *Keresztes-Fischer*t, *Lajost* és *Ferencet* (mindketten a náci mauthauseni koncentrációs táborából szabadulva kerültek átmenetileg amerikai

őrizetbe) és ha rövid időre is, úgymond "szabadságra", egy ízben vissza is térhetett Bajorországba, családjához. Megint csak Horthy visszaemlékezéseiből idézünk: *"Biztosítottak, hogy nem vagyok hadifogoly és hogy csak védőőrizetben tartanak..."* Különböző városok szolgáltak 1945-ben Horthy lakóhelyül és különböző minőségű szálláshelyek. 1945. szeptember 25-én pedig Nürnbergben találta magát.

Ezekben a napokban vette kezdetét az a nagyméretű politikai per, amelyen a Hitler-ellenes Koalíció Szövetségének illetékes szervei az 1945. május 9-én feltétel nélkül kapitulált Nagy-német Birodalom politikai és katonai vezetőit vonták felelősségre.

Horthy Miklóst – másokkal egyetemben – az amerikai vádhatóság a perben tanúként akarta felhasználni. A kormányzót a nürnbergi fegyház egyik magánzárkájába helyezték el és három hétig – véletlenségből? tudatosan? – fogolyként is kezelték. Aztán személyét illetően lényeges változásra került sor: *"A fegyház másik szárnyába kerültünk, ahol a zárkák ugyanolyanok voltak, de napközben ajtajaikat nyitva hagyták, és délelőtt meg délután két órát sétálhattunk is..."*

A háborús főbűnösök elleni perben Horthyt a náci külügyminisztérium ügyeiről, Hitler és Keitel vezértábornaggyal kapcsolatos dolgokról kérdezték. Magyar vonatkozású ügy nem került napirendre. Horthy nürnbergi fellépéséről fennmaradtak korabeli jegyzőkönyvek. Ezeknek egy részét a budapesti "Magyarország" című hetilap 1971 decemberi számaiban közölték is. Ugyancsak érdeklődésre tarthatnak számot Horthy azon levelei is, amelyeket 1945-ben VI. György

brit uralkodóhoz és *Wintson Churchill* egykori háborús miniszterelnökhöz intézett és amelyekre választ soha nem kapott (Az eredeti levelek a londoni Public Record Office birtokában találhatóak).

1945 novemberében a kormányzó találkozhatott a mauthauseni KZ-ből 1945 májusában kiszabadult fiával, ifj. Horthy Miklóssal. Őt az amerikai vádhatóság, hogy az öregúrnak örömet okozzon, külön engedéllyel az itáliai Capri szigetéről hozatta Nürnbergbe. Legyen a további kihallgatásokon hetvenhét éves apja segítségére.

December közepére lényegében befejeződtek a tanúk kihallgatásai. Horthy Miklóst hét hónapi "védőőrizet" után december 17-én "elbocsájtották" a nürnbergi fegyházból. Mikor közölték vele, hogy új szálláshelyre kerül, nem mondták meg, hová viszik. Így őt is és családját is kellemes meglepetésként érte, amikor az amerikai hadsereg gépkocsija 1945. december 18-án megállt a bajor Weilheim városkában és Horthy Miklós szabad emberként családja elé léphetett.

1945 nyarától a Horthy család már nem lakott a magányos hirschbergi kastélyban. Egy pékmester rekvirált házába helyezték el őket az amerikai hatóságok. A háború befejeztével Horthyék "magánemberek" lettek. Szembe kellett nézniük a mindennapok megélhetési gondjaival, hiszen a Budapestről magukkal hozott személyzettel és a családtagokkal együtt tíz ember napi ellátása hárult Horthyékra.

A kezdet nem volt könnyű. Eleinte különböző amerikai szervek szeretetsomagjaiból éltek, majd Horthy Istvánné megtanult írógépelni és a Vöröskereszt szolgálatnál él-

miszer fejében munkát vállalt. A Weilheim-től nem távoli magyar hadifogoly tábor tisztjei is igyekeztek – lehetőségeikhez képest a kormányzói család mindannapos gondjain segíteni: önkéntes munkával az 1945/46-os kemény télben a tüzelőt a közeli erdőkből "beszerezték" és felaprítva beszállították a weilheimi pékmester házába. Horthy Miklós főleg a fiatalabb tisztiek társaságát kereste. Egy Halmai nevű századossal rendszeresen és hosszan társalgott. Elsősorban a trianoni békeszerződés hatásai és a Donnál elpusztult 2. hadsereg történetének részletei érdekelték.

Mindez részéről nem csak személyi kíváncsiságból történt. _

Horthy Miklós szerény eszközeivel, amelyek Weilheimben rendelkezésére álltak különböző memorandumokat fogalmazott meg és küldte azokat a győztes nagyhatalmak vezetőinek. Ezek az előterjesztések Magyarország utolsó harminc évének történetét, a Duna-medence problematikáját elemezték; angol nyelven íródtak és Horthy reményeit fejezték ki, miszerint a Párizsban készülő új békeszerződésben (1946) a nagyhatalmak az ex-kormányzó véleményét is figyelembe veszik majd. Így kerültek e memorandumok *Aneurin Bevan* brit munkáspárti vezető kancelláriájába, *Harry S. Truman* US elnök irodájába vagy *Georges Bidault* francia miniszterelnök titkárságára. Foganatjuk nem volt, még csak nem is nyugtázták őket. A győztes nagyhatalmak vezetőinek kisebb gondja is nagyobb volt, mint Magyarország második világháború utáni határproblémájának kérdései.

A háború utáni hivatalos Magyarország,

amelyet a kommunista párttal együtt a demokrtikus pártok koalíciója kormányzott, nem gondolt arra, hogy Horthy Miklóst esetleg "háborús bűnösként" perbe fogja, hiszen az akkori Magyarországra kényszerített törvények szerint erre nem is lett volna jogi alap. Egyedül a kommunisták látták volna szívesen az agg kormányzót a vádlottak padján, és nem is második világháborús cselekedeteiért, hanem inkább 1919-es szerepléséért: Sztálin, a Szovjetunió korlátlan vezetője azonban leintette magyarországi elvtársait. Sőt 1946 áprilisában, egy moszkvai kormánytárgyalás szünetében kávézás, teázás közben közölte az akkori kisgazdapárti miniszterelnökkel, *Nagy Ferenc*cel, hogy "ne ítélkezzenek Horthy felett. Először is Horthy öreg ember már, azután pedig nem szabad elfelejteni neki, hogy mégiscsak fegyverszüneti ajánlatot tett 1944 őszén!" Így áll ez Nagy Ferenc az Egyesült Államokban, de Budapesten 1990-ben kiadott visszaemlékezéseiben is.

Magyar részről tehát nem is kérték kiadatását a nyugati hatalmaktól. Csak a jugoszláv állam feje *Josip Tito-Broz* kívánta volna a kormányzót az 1942-es újvidéki "hideg napok" véres kimenetelű katonai "tisztogatásaiért" háborús bűnösként Jugoszláviában perbe fogni. Ilyen irányú puhatolózásai a brit politikai szerveknél azonban már a kezdet kezdetén zátonyra futottak. Sem Londonban, sem Washingtonban nem tekintették a kormányzót háborús bűnösnek.

Horthy Miklós és családja tehát bántatlanul élt 1946-ban Weilheimban. Az emigrációs politikától távol tartották magukat, igaz, ilyesmi ezekben az időkben még alig létezett.

A Bajorországot megszállva tartó US-hadsereg parancsnokaival és a polgári adminisztráció vezetőivel kapcsolatuk jó, sőt baráti volt. Horthy találkozott Clay generálissal és van Wagoner kormányzóval is többször érintkezett. Baráti bensőséges viszony alakult ki 1946 és 1947-ben a Horthy család és az Egyesült Államok müncheni főkonzulja *Sam E. Wood* között is, ahogy Weilheimben is sok kedves ismerősre tettek szert a bajorok között. Jóleső érzés volt, hogy környezetük őket "egyszerű halandóként" is megbecsüli.

Idővel megoldódtak a család anyagi problémái is. Részben azzal, hogy a Budapestről 1944 októberében velük érkezett személyzet (a Horthy unoka, Istvánka, nevelőnőjének kivételével) visszatért Magyarországra, és így kevesebb ember ellátásáról kellett gondoskodni. Másrészt külföldi barátok és tisztelők anyagi támogatásba részesítették Horthyékát. A legendák világába tartoznak azok a háború utáni rosszindulatú állítások, miszerint a Horthy-család Nyugaton a "Magyarországról időben kimentett vagyonból" élt volna.

Egyszer még, 1948 tavaszán, megidéztek Horthyt Nürnbergbe. Az úgynevezett "Wilhelm-strasse-i perben", amelyet a náci diplomaták ellen folytattak; dr. *Edmund Veessenmayer* – Hitler "magyarországi 1944-es helytartója" – ügyében hallgatták ki.

Dr. *Robert Kempner*rel, aki e tárgyaláson a nemzetközi bíróság amerikai fővádlottjának helyettese volt, a nyolcvanas években levelezésben álltam. Az akkor már öreg jogász élénken emlékezett Horthyra. "Horthy admirális a vád tanújaként kitűnő benyomást tett a bíróságra..." írta 1987. október 1-i levelé-

ben.

1948 június közepén Münchenből három volt magyar királyi honvédtiszt kereste meg Weilheimben a kormányzót. A delegációt *Zákó András* szolgálatonkívüli vezérőrnagy vezette. A látogatásnak kettős célja volt. Horthy Miklós júniusban ülhette meg jó egészségben 80. születésnapját. Ehhez jöttek gratulálni az ex-katonák és egy – szerintük – szükséges bejelentést tenni. A magyar királyi honvédség katonai emigrációt átfogó szövetsége, az MHBK (Magyar Harcosok Bajtársi Közössége) 1949. január 1-re tervezett megalakulását jelentették be. A bensőséges beszélgetések során természetesen a kormányzó 1944. október 15-i proklamációja és minden ezzel kapcsolatos problematika, illetve különösen a hadsereg magatartásának kérdése is szóba került. Horthy Miklós *ekkor és itt* közölte a Szálasi-éra alatt, a háború végéig szolgálatot teljesítő egykori katonákkal, hogy mi is volt a politikai indítóoka annak, ami őt akkor arra készítette, hogy Magyarország háború utáni jövője érdekében, 1944 őszén fegyverszüneti kéréssel forduljon a Szövetséges Hatalmakhoz, amelyek őt aztán a szovjet kormányhoz utasították. Zákóék pedig arról informálták egykori Legfőbb Hadurukat, hogy mi volt ezzel szemben részükről az ok, ami miatt a harcot 1944 októbere után a Vörös Hadsereg ellen nem szüntették be. Az 1948-ban már *történelmi* eseményként kezelhető Október Tizenöt-komplexum megbeszélése mindkét fél részéről egy egyezésbe torkollott. A későbbi idők folyamán Horthy egy, csak a halála után felhasználható emlékiratban az MHBK által felmentette a magyar királyi honvédség tisztikarát –

1944. október 15-16-a eseményeinek elszabotálással kapcsolatos – "esküszegés" vádjávalól.

Horthy weilheimi látogatói azonban nemcsak a múlttól, de a jelen feladatairól is beszéltek. 1948 nyarán már mérleget lehetett vonni a kelet-európai politikai helyzetéről és annak kilátásairól. Magyarországon a koalíciós pártok teljes deffenzívába szorultak. A Rákosi vezette Magyar Kommunista Párt a Szociáldemokrata pártot egyesülésre kényszerítette. Az MKP erőteljesen tört a hatalom egyedi megragadására. A Vörös Hadsereg továbbra is jelen volt Magyarországon. A katonai emigráció vezetősége viszont abban reménykedett, hogy a nyugati hatalmak – az ekkor még meglévő atommonopólium birtokában – jogi úton kikényszeríthetik a szovjet csapatok magyarországi kivonulását, hiszen az 1947-ben Párizsban aláírt és a magyar parlament által ratifikált új békediktátum erre módot adhatott volna. Ezen kívül a megalakítása előtt álló MHBK a magyarországi ellenállás (ügymond, a "Kopjás mozgalom" újjáélesztése) megszervezésére és egy mielőbbi fegyveres hazatéréshez való felkészülésre is erőket kívánt gyűjteni.

A Zákó András-féle delegáció egyik tagja sokkal későbbi, e sorok írójával folytatott levelezése során közölte, hogy az MHBK leendő vezetősége szívesen vette volna, ha Horthy Miklós legalább névlegesen szerepet vállalt volna tevékenységükben. A kormányzó azonban elutasította az ajánlatot. Az MHBK célkitűzéseivel nagy általánosságban ugyan egyetértett (t.i. fel kell készülni egy későbbi hazatérésre), de mindjárt ki is jelentette: ő maga nem állhat a Nyugatra szakadt

tisztikar vagy politikai emigráció mozgalmának élére. Már csak azért sem, mert ő Nürnbergben "bizonyos illetékeseknek" szavát adta, hogy a számkivetettségben nem foglalkozik aktív politikával.

Udvarias kibúvó volt ez a kijelentése egykori katonái előtt, vagy valóban politikai visszatartásra kötelezték Horthyt Nürnbergben? Bizonyosan nem tudjuk. A még elérhető nürnbergi "illetékeseket", dr. Kempert és dr. Hasenclevert magam is levélben kerestem fel ez ügyben. Rajtuk kívül olyanoknál is érdeklődtem, akik 1948-ban betekintést nyerhettek Nürnbergben a "Horthy-aktába". Válaszuk egyöntetű volt: "politizálási tilalomról" nem tudtak. Ilyesmi egyébként sem volt szokás Nürnbergben. Aki bűnösnek találtott – elítélték. Akit pedig a bíróság felmentett, az szabad embernek érezhette magát. Politizálási tilalomnak sem volt kitéve. Horthy Miklós esetében, tudjuk, vádemelés sem történt ellene Nürnbergben; csak tanúként szerepelt. Vagyis, véleményünk szerint, Horthy a MHBK-val való együttműködés elől diplomatikus módon egy ilyen nem létező tilalommal érvelt.

Ettől függetlenül Horthy a müncheni MHBK központtal a következő években bizonyos laza kapcsolatot tartott fenn. "Katonai ügyekben" azonban másokkal – egy egykori tábornokokból álló "bizottsággal" – konzultált.

1948 nyarán érlelődni kezdett a kormányzóban az elhatározás, hogy Bajországot elhagyja. Ennek fő oka felesége, a 67 éves Magda asszony megromlott egészségi állapota volt: éghajlatváltozásra lett volna szüksége. Horthy Miklós legszívesebben Itáliában

telepedett volna le – szerette a mediterrán vidéket, olaszul is jól beszélt –, de ebben az időben az ottani politikai válságsorozat (a királyság megszűnt, a balratolódás a belpolitikában folyamatos lett, az olasz KP megerősödött) ezt az óhaját megvalósíthatatlanná tette.

Svájcba is szívesen telepedett volna le Horthy. A berni idegenrendőrségi hatóságok (amelynek élén ez időben még mindig a háború alatti hírhedt náci szimpatizáns, dr. Rothmund állott és most Hitler bukása után neofita lett), egy bászeli cionista ügyvéd (Horthyék weilheimi barátja) által benyújtott – nem éppen diplomatikusan fogalmazott – kérvényét ez ügyben elutasította. Ehelyett csak egy három hónapnyi tartózkodásra szóló engedély megadását helyezte kilátásba, amely semmiképp sem felelt meg hosszú távon a Horthy-családnak. Más megoldás után kellett nézni.

A fiatal és igen agilis özv. Horthy Istvánné utazott ezek után a svájci fővárosba, ahol ekkor teljes béke honolt és normális diplomáciai képviseletek működtek. Mivel sógora, ifj. Horthy Miklós egykoron a Magyar Királyság brazil követe volt, és ebből az időszakból ismerte a berni portugál diplomáciai misszió vezetőjét, özv. Horthy Istvánné a portugálokat kereste fel. Ott előzékenyen fogadták. Maga a követ hallgatta meg és arra kérte, hogy amíg a letelepedéssel kapcsolatban kormányától nem kap választ, ne forduljon máshová. Négy napon belül jött Lisszabonból az értesítés – ami persze csak *Antonio de Oliveira Salazar* miniszterelnök (és diktátor) jóváhagyásával történhetett –: "vous êtes le bienvenu au Portugal". Vagyis, szívesen látják őket Portugáliában. Az egész

Horthy család, belcélva Hus nővért, a kis Istvánka nevelőnőjét, portugál diplomata útiokmányt kapott, amit özv. Horthy Istvánné boldogan vitt magával Weilheimbe.

1948. december 18-án került sor az utazásra. Bajorországból Bernen keresztül a Genfi-tó melletti Veveybe vitte őket a vonat, ahol azonban Horthy Miklósné hirtelen ágyának esett. Egy hétre Bernoise városkában kényszerpihenőt kellett beiktatniok. December 27-én folytathatták útjukat. Az itáliai Rapallo, majd Génua, ez volt a célállomás, ahol az "Anna C" nevű tengerhajó vette őket fedélzetére. Az olasz tengeri hajó tisztkara megkülönböztetett figyelmet tanúsított a Lisszabon felé tartó admirális iránt, ami a 80 éves Horthy Miklósnak láthatóan jól esett.

1949. január 12-én érkezett az "Anna C" Lisszabonba. Bizony, kiábrándító volt az a szegénység, ami a Horthy családot az akkor gazdaságilag igen elmaradott Portugáliában fogadta. A lisszaboni magyar emigrációs kolónia egy kis csoportja kivonult a kikötőbe. A bensőséges üdvözetek segítettek áthidalni a környezet sivár látványát.

A Horthy család a portugál főváros mellett lévő tengerparti üdülőhelyen, Estorilban először egy szállodában, majd egy családi méretű villában talált új otthonra: "Barátaink a virágos szép Estorilban villát bocsájtottak a rendelkezésünkre. Régi és új barátokra találtunk és megvan az örömünk, hogy a világ minden részéből szüntelenül érkeznek hozzánk a kedves levelek, amelyekben honfitársaink jóleső ragaszkodása meghatóan jut kifejezésre." Így írt az 1953-ban Buenos Airesben magyar nyelven kiadott *Emlékirataiban* ezen évekről Horthy Miklós.

Az idős férfiú életének alkonyát különféle gondok árnyékkolták be. Bajorországból eljőve megszűnt az eddig Németország nyugati zónájában minden "hontalan személynek" kijáró UNRRA – (amerikai nyomorenyhító gondoskodás) – ellátása. A kormányzó fia, Miklós már huzamosabb idő óta Dél-Amerikában tartózkodott, ahol egy magyarországi mérnök barátjával együtt új egzisztencia megteremtésén fáradoztak. Így Estorilban tulajdonképpen csak a kormányzópár, özv. Horthy Istvánné illetve az unoka, a nyolc éves Istvánka telepedett le. Bármilyen olcsó is volt ebben az időben Portugáliában az élet, mindenhez pénz kellett. E cseppet sem lényegtelen problémát, a megélhetéshez szükséges anyagiak előteremtését, a család előrelátóan már Bajorországból való elutazása előtt megnyugtatóan biztosítottnak tudhatta. Az Egyesült Államok egykori magyarországi követe *J.F. Montgomery* volt az, aki 1949 legelejére egy úgymond "Horthy-alapítványt" hozott létre, amihez a kormányzó külföldi tisztelői és barátai rendszeresen kisebb-nagyobb összegekkel járultak hozzá. Itt mindenekelőtt négy személy jeleskedett, közöttük az egyik *Chorin Ferenc* zsidó származású magyar nagyiparos volt. (Írjuk ide a többiek nevét is, bár ők ezt, ha még élének, nem igényelnék: *J.F. Montgomery*, 1938 és 1941 között az Egyesült Államok budapesti követe, *Páthy László*, volt alexandriai magyar konzul és gróf *Apponyi Antalné*, született *Madeline Forest*. De a pápa és még mások is, így *Weiss Jenő* nagyiparos is eszközöltek időnként kisebb-nagyobb anyagi támogatást.) Tudomásunk szerint így havi 400 US dollár gyűlt össze.

Horthy Miklós Portugáliában, Európa nyugati peremén távol tartotta magát az emigrációs politikától, ami azonban nem jelentette azt, hogy a világeseményekre ne figyelt volna. A demokratikus emigráns politikusokból a magyarországi kommunista hatalomátvétel után 1948/49-ben szerveződő "Magyar Nemzeti Bizottmánnyal" (székhelye New York) nem tartott kapcsolatot, igaz, a Bizottmány is mellőzte személyét, jóllehet *Varga Béla* prelátus, bizottmányi tag – az 1945 utáni demokratikus magyar parlament utolsó szabadon választott elnöke – 1951-ben Európában járva, Párizsból egy magánlevélben tiszteletteljes jókívánságait fejezte ki Horthy Miklósnak házassága 50. évfordulójára. Amire Horthy válaszolt is, de aztán meggondolva magát, a levelet mégsem postázta.

Portugáliai emigrációjának éveit alatt Horthy Miklós sok érdekes személlyel találkozott. Így Salazar miniszterelnökkel is, Umberto olasz exkirállyal és családjával, aki 1946 után, miután Itália köztársaság lett, szintén Portugáliában telepedett le. Összehozták a kormányzót *Habsburg Ottó*val is, nem titkolva reményüket, hogy a kettőjük találkozása nem csak az 1921-es Károly király hazatérése körüli események tisztázását szolgálja, hanem a jelen problémáiból kiindulva, Magyarország későbbi jövőjét is érinti. Mindkét fél csalódott azonban egymásban: a további megbeszéléseknek nem is lett folytatása.

1949. április 25-én Horthy egy történelmi értékű Nyilatkozatot küldött *Zákó András* szolgálaton kívüli tábornoknak, amelyben – a weilheimi beszélgetésekre visszatér-

ve – állást foglalt 1944. október 15-e eseményeivel kapcsolatban és e vonatkozásban a hadsereg tisztikarának magatartását is értékelte. A Nyilatkozathoz csatolt kísérőlevelben a következők álltak: "Kérlek a mellékelt tájékoztatót megfelelő formában a tisztikar tudomására hozni. Ezt csak a honvédségnek szántam és nagyon kérek gondoskodjál arról, hogy ez az írás semmiképpen avatatlan kézbe ne kerüljön. Lehetőleg ne postán küldjétek szét, hanem kézzől kézre menjen. A politikusok veszekedését és széthúzását nem tudom megakadályozni, de remélem a múlt tisztázásával hozzájárulni a tisztikar felvilágosításához..."

A három sűrűn gépelt oldalú Nyilatkozat Magyarország Szovjetunió elleni hadbalépésének eseményeit ismerteti, majd 1944-ről közöl (az akkori időkben ismeretlen részletességgel) beszámolót. Befejező mondatai lényegesek. Érdekes és szükséges pontosan idéznünk:

"A rádióban október 15-én leadott proklamációmban többek között azt mondtam: »tudattam a német birodalom képviselőjével, hogy szándékomban van ellenségeinkkel fegyverszünetet kötni stb.« Minthogy azonban a rádió, távirati és telefonközpontokat a németek mindjárt a proklamáció után birtokukba vették, nem volt lehetséges a csapatokhoz a megfelelő intézkedéseket eljuttatni. Így természetes, hogy senki sem tudta mitévő legyen, mert az események, a német erőszak folytán, a további parancsadást lehetetlenné tették..."

* *Magyarországon a Nyilatkozat első ízben 1992-ben került publikálásra. (1. Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között, Európa Kiadó, Extra-Hungariam sorozat). (a Szerző)*

És most jön a Nyilatkozat ama része, amely szerintünk politikai vonatkozásban a mai napig is lényeges. – Október Tizenöt komplexum-kapcsolatában még 1949-ben is miként vélekedik a kormányzó?

Horthy: "Esküszegőnek csak azok tekinthetők, akik október 16-án és előtte tényleg előkészítették az árulást és abban résztvettek..." Vagyis azokat a tiszteket és főtiszteket (tábornokot), akik szimpatizánsai és hívei voltak a szélsőjobboldali nyilaskeresztes mozgalomnak és *Szálasi Ferencet*, illetve pártját támogatták. (Tudomásunk szerint ez a Nyilatkozat a mai napig az MHBK irattárában van és tartalmából a legutolsó időkig csak részleteket – és nem is a leglényegesebb részleteket! – tettek közzé. Pl. az exil-csendőrség közleményében a "Bajtársi Levél"-ben 1984. áprilisában, a 30. számban.)

Feltétlenül megemlítendő, hogy az ötvenes évek elején – vagyis Horthy portugáliai számkivetettsége korszakában – kísérlet történt arra, hogy államjogi alapon tisztázódjék a kérdés: vajon a kormányzó 1944. október 16-i budapesti, a németek által kikényszerített lemondási nyilatkozata mennyiben "törvényes"?

A Magyar Királyi Kuria (vagyis mai szóval: a Legfelsőbb Bíróság) a svájci Alpnachban menedéket talált nyugalmazott elnöke, dr. *Töreky Géza* "magyar királyi titkos tanácsos" 1953 őszén "jogi véleményt" nyilvánított e kérdésben. Ez a ma kortörténeti dokumentumnak számító, megfontolt, több gépelt oldalalás értékelés "semmisnek" és "érvényte-

lennek" nyilvánítja Horthy Miklós "fegyverek által kikényszerített" 1944. október 16-i lemondását és leszögezi: "Az eredetileg semmisnek és érvénytelen közjogi nyilatkozatot az sem tette utólag hatályossá, hogy azt a megtévesztett és szintén megfélemlített magyar alkotmányos tényezők (a nyilasok által összehívott, csonka Parlament – a Szerző megj.) tudomásul vették. Maga a kormányzó a kényszer alatt történt aláírással egyidejűleg tett jogfenntartó nyilatkozatát sohasem vonta vissza..." A Kuria egykori elnökének véleménye szerint így Horthy Miklós de jure magyar államfő maradt az emigrációban is.

Mindezek ellenére Horthy Miklós továbbra is elhárított magától minden olyan ajánlatot vagy javaslatot, amellyel őt a konzervatív jellegű emigrációs politikába be akarták vonni. A kanadai Torontóban pl. 1952 augusztusában bizonyos emigráns körök létrehozta egy bizottságot, amelyet "Törvényes magyar exil kormányt előkészítő mozgalom"-nak neveztek el. Első ülésükön olyan határozat született, miszerint kormányuk kinevezését Horthy Miklóstól kérik. El is küldték Estorilba a megalakítandó exilkormány "alapelveit" – egy három gépelt oldalas ellaborátumot. Horthy válasza nem késett. Józanul ítélt: "Köszönettel vettem a Magyar exil-kormány alakításának alapelveit. Nézetem szerint egy exil kormány kinevezésére még nem érkezett el az idő. Ehhez szükséges, hogy a világhelyzet változzon..."

Ezzel mi nem azt állítjuk, hogy Horthy Miklós államfői méltóságát és az ezzel járó kötelezettségeket 1944. október 16-ával lezártnak tartotta. Ő soha nem szűnt meg ma-

gát Magyarország Kormányzójának tekinteni. Csak éppen ezzel a magas méltósággal nem kívánt számkivetettségében gyakorlati tevékenységet folytatni. Voltak politikai elképzelései; mi is történjék, a Kelet-Nyugat ellentét robbanása során, ha Magyarország a kommunista uralom alól felszabadulna, de sokkal óvatosabb és meggondoltabb volt, semhogy magát és elképzeléseit az emigráció szélmalomharcaiban aprópénzre váltsa. Visszatartotta őt ettől menyé is, özvegy Horthy Istvánné, aki a kormányzói párral megosztotta a számkivetést és akit az idős Horthy-házaspár saját édes gyermekeként szeretett: Horthy Istvánné fiatalágában, talpraesettségében és nem utolsósorban nem tudni hol elsajátított politikai bölcsességében, de minden vonatkozásban támogatója és istápolója volt Estorilban Horthy Miklósnak.

Igaz, 1954 nyaratól kezdve Horthy István özvegye – akit az agg kormányzó félig komolyan, félig tréfásan, de igen találóan az ő "belügy-, külügy- és pénzügy-miniszterének" nevezett ki – már nem lakott állandó jelleggel Estorilban. A fiatal asszony 1954 tavaszán Lisszabonban egy diplomáciai fogadáson megismerkedett a brit katonai attaséval és ebből a találkozásból még ugyanez év júliusában házasság lett. Mrs. *Ilona Bowden* (volt Horthy Istvánné) azonban kikötötte férjének: csak akkor mond neki "igent", ha ő az év egy bizonyos időszakát (tudunkkal több hónapot) a kormányzói párnál, Portugáliában tölthet. Így is történt.

Kikkel tartott szorosabb kapcsolatot az ötvenes években Horthy Miklós?

A világban szétszóródott magyarok közül

nem kevesen keresték fel őt levélben. Sok látogatója akadt a tengerentúlról is, akiket rangra, társadalmi hovatartozástól függetlenül mindig szívesen látott Estorilban. Igazi és tartós kapcsolat azonban leginkább a katonákhoz kötötte. Zákó András vezérőrnaggyal, az MHBK vezetőjével öt éven keresztül tartott a levelezés – sőt a Magyar Harcosok Bajtársi közössége vezetőségének egy küldöttsége Portugáliában is tiszteletét tette Horthynál.

1953 májusában Bajorországban létrejött egy "Tábornoki Bizottság", amely arra volt hivatva, hogy az Európában élő magyar tábornokok érdekvédelmi és politikai szerve legyen. *Sónyi Hugó, Jusztly Emil, Farkas Ferenc* szkv. vezérezredek mellett még egy sor altábornagy és vezérőrnagy is tagja volt a bizottságnak. De közöttük találjuk a nemrég elhunyt *Kollényi Károly* szkv. vezérkari alezredest is – és (csodálkozásunkra) *Nádas Lajos* szkv. vezérkari ezredest is, az 1944. október 15-i drámai események egyik tevéleges szereplőjét: azt a főtisztet, aki Szálasihoz és pártjához igen közel állva – 1944 szeptemberében óta tudatosan Horthy és Lakatos miniszterelnök "kiugrási" (különbéke) kísérlete ellen dolgozott. (Nádas az emigrációban levélben mély bűnbocsánattal igyekezett Horthynak megmagyarázni 1944-es magatartását.)

1954. november 3-án a kormányzó németországi bizalmi embere *Hennyey Gusztáv*

– szolgálaton kívüli vezérezredek, a Lakatos kormány külügyminisztere – javaslatára Horthy levélben fordult *Konrad Adenauer* német szövetségi kancellárhoz. Az alkalmat erre az 1944-es magyar októberi események tizedik évfordulója szolgáltatta, valamint az a tény, hogy az NSZK nemzetközi elismerése és politikai súlya a nyugati világban megerősödött. Horthy úgy találta helyesnek, hogy az 1944-es, háborúból való kiválási szándékát illetően magyarázattal tartozik a "mai németeknek". Mrs. Bowden ebben az időszakban távol volt Estoriltól. Így a 86. évében lévő kormányzó a Hennyey Gusztáv által előterjesztett "javaslatot" nem tudta megtanácskozni "tiszteletbeli külügyminiszterével" és – elég helytelenül – Hennyey "nyomására" megírta levelét Adenauer kancellárnak, nem véve figyelembe azt, hogy a bonni politika a leghatározottabban elhatárolta magát a Hitler nevével fémjelzett Harmadik Birodalomtól. Így Horthy elég apolitikusan írásba adta, hogy 1944 őszén, amikor fegyverszüneti küldöttsége Moszkvában a szovjet kormány és hadsereg képviselőivel tárgyalt, ő, Horthy, elutasította az oroszok ama követelését, miszerint a fegyverszüneti szerződés megkötése után a magyar hadsereg támadja hátba a német csapatokat. "Magyarországon soha senki nem gondolt arra, hogy orosz parancsra, szovjet utasításra Németországnak hadat üzenjen. Ez egyszerűen elképzelhetetlen volt: Magyarország ezer éves történelmének

* *Nem akarunk belemenni a részletekbe, de meg kell jegyeznünk: az ötvenes évek első felében a katonai emigráció soraiban is ádáz belharc dúlt. Portugáliai számkivetettségében Horthy mindenestre jól tette, hogy e torzskodásoktól, vetélkedésektől távol tartotta magát. (a Szerző)*

egyetlen pillanatában sem követett el árulást, vagy szegte meg adott szavát...” írta Horthy Bonnba többek között – hadd mondjuk meg, bizony nem egészen a történelmi tényeknek megfelelően. Hiszen az 1944. október 11-én Moszkvában megkötött előzetes fegyverszüneti szerződés, Horthy beleegyezésével, előírta a magyarok részére a Wehrmacht megtámadását.

Adenauer kancellár nyugtázta a levelet – udvarisan semmitmondó szöveggel.

Ezekben a hónapokban tért vissza ifj. Horthy Miklós Braziliából. Lisszabonban ismerkedett meg leendő – második – feleségével Mrs. *Helena Lindsay-Lewis*-al, akivel a frigy után a kormányzói házaspár közelében telepedett le.

1956 augusztusában egy svájci képes újság felrepítette a hírt, hogy Horthy Miklós visszatérni készül a kommunista Magyarországra. Hazai földön akar meghalni. Egy wuppertali lap is átvette a hírt, hozzáfűzve, hogy ők már arról is értesültek: Horthy a Hegedűs-kormányhoz fordult visszatelepülése ügyében. A kormányzó azonmód erőlesen cáfolta ezeket a híreket, noha honvágya az évek múltával napról-napra növekedett. A kommunista Magyarországra azonban nem akart visszatérni.

1956. október 23-án kitört Magyarországon a forradalom, amely napokon belül szabadságharccá vált. A szovjet mintájú és berendezésű népköztársaság belső rendje szinte napok alatt kártyavárként omlott össze.

Vajon most beteljesülhetett volna Horthy reménye, hogy magánemberként hazatér?

Feszült figyelője maradt a magyar októberi-novemberi drámának. Egyszerűen hazugság és rágalom az az 1957-ben, a kádárista Fehér Könyvekben terjesztett hír, miszerint Horthy az “ellenforradalom” alatt “felkínálkozott az imperialistáknak”, mondván, hogy ő – 1919-es tapasztalataira támaszkodva – majd “rendet csinál” Magyarországon. A 88 éves idős embert a szabadságharc brutális vérbefojtása mélyen lesújtotta.

1956 november 4-től kezdve nem olvasott többé újságot, nem hallgatott rádiót. Közömbössé vált a világpolitika iránt. Valami eltört lelkében.

1957 január végén hirtelen ágynak dőlt. Orvos vizsgálta meg: szervi betegséget nem talált. Egy – a korral járó – “általános fáradtságot” állapított csak meg. Az öregúr állapota szemmel láthatóan naponta romlott. Mrs. Bowden – aki ezekben a hetekben állandóan vele volt – később így írt: “...nem lépett fel sem tüdőgyulladás, sem szívbaj. Egyszerűen azt lehet csak mondani: élete gyertyája kialudt...”

Horthy Miklós 89. életéve betöltése előtt pár hónappal 1957. február 9-én örökre lehűnta szemét. (Felesége, Magda asszony két év után követte férjét.)

Távol hazájától, a lisszaboni Angol Temetőben helyezték – ideiglenes jelleggel – nyugalomra vitéz nagybányai Horthy Miklóst, a császári királyi haditengerészet altábornagyát; a “közös hadsereg” hadi flotta utolsó parancsnokát; a szegedi (1919) kormány hadügyminiszterét, a nemzeti hadsereg megszervezőjét majd 25 éven keresztül Magyarország kormányzóját. – Ideiglenes jelleggel, mert Horthy Miklós soha nem adta

fel a reményt, hogy ha életében nem is, de halálában – haló porában – visszatérhessen Magyarországra, a kenderesi kúria mauzoleumába.

Születésének 125. évfordulóján, 36 esztendővel halála után – a világpolitika következményeként 1990/91-ben felszabadult Magyarországon – most már beteljesülhetett utolsó óhaja.

1993. szeptember 4-én haló porait, feleségével, Purgly Magdával és 1993. március 28-án Cascaisban, 86 éves korában elhunyt fiával, ifjabb *Horthy Miklóssal* együtt helyezték örök nyugalomra Kenderesen a volt Horthy-kúria családi kriptájában.

Horthy Miklós eseményekben teli élete és szerepe hazánk 20. századbéli sorsfordulókban gazdag történelmében még részletes feltárássra és megírásra vár.

A történésznek nem lesz könnyű dolga, hiszen először is el kell felejteni mindazon előítéleteket és rágalmakkal teli legendákat, amelyek az elmúlt 40 esztendőben Horthy -képünket akarva-akaratlanul kialakította. Egykori párttörténészek bizonyos, hogy nem alkalmasak e munka elvégzésére. Ettől függetlenül vizsgálat alá kell vennünk azt a kort is, amely Horthyt körülvette: *a szellemi és társadalmi erőket és nem utolsósorban a csonka-Magyarország számára 1920-tól igen beszűkült horizontokat. Vagyis nem lehet figyelmen kívül hagyni a Trianon-szindrómát sem és a hírhedt (mert az volt!) 1919-es Tanácsköztársaság emlékét sem. Majd azt, hogy 1933 után Magyarország nem csak a Kis Antant – bár már lankadó – figyelmének középpontjában állt ekkor, de keleten Sztálin Oroszországa és Nyugaton*

Hitler Harmadik Birodalma fókuszában is. Mindezek egyenként és összesítésben – párosulva az akkori Nyugat demokratikus politikusaival a Dunamedence problémáival szembeni teljes érdektelenségével – meghatározta és beszűkítette Magyarország politikai, majd katonai mozgásterét. – Nem önként, lelkesedésből adtuk katonát Hitler keleti hadjáratához, ahogy az sem volt éppen véletlen, hogy az 1942-1944 közötti Magyar Királyság – igenis a konzervatív jellegű, tekintélyuralmi Magyarország –, a horogkereszt árnyékában lévő Európában politikai oázis volt; és a menekültek Eldorádója.

A "Horthy-éremnek" természetesen van egy másik oldala is! Az 1918-ban összedőlő Habsburg birodalomból Magyarországra átmentett avult tekintélyuralom megtartása és kiépítése; a szociális kérdésekkel szembeni igen csökkentett mértékű érdeklődés; az antidemokratikus magatartás és Horthy Miklós, illetve rezsimjének megnemértése a zselérség és a munkmasság társadalmi és gazdasági felemelkedésének kísérleteire.

Horthy Miklós 1944-es esztendőbeli szerepe is részletes feldolgozásra és értékelésre szorul. Mindezekre kísérletet tettem a Budapesten 1992-ben a Százszorszép kiadónál megjelentetett "A kormányzó, Horthy Miklós" című könyvecskémbe vázlatosan választ adni. Magam is tudom, ez nem elég. Annnyit azonban mindenképp mondhatunk: 1918 után – és főleg a nemzetünk számára oly sorsdöntő 1920-as esztendő után – Horthy Miklós nem "prológja" volt egy új Magyarországnak, hanem a régi ország "epilógja".